

15.11.2023р. Гр.21. Історія України. Уроки№44-45.

Тема: 1.Передумови, початок німецько-радянської війни.

2.Окупація України військами Німеччини та її союзників.

I. План «Барбаросса» — кодова назва плану блискавичної війни Третього Рейху проти СРСР, затвердженого у грудні 1940 року. Він передбачав швидкоплинну військову кампанію («Бліцкриг») з повним розгромом Червоної армії та захопленням європейської частини СРСР. Завдання, які потрібно було реалізувати:1. Знищити СРСР як державу.2. Розгромом СРСР примусити Велику Британію визнати гегемонію Німеччини у Європі.3. Створення загороджувального бар'єру проти азійської частини СРСР по лінії Волга — Архангельськ (так звана лінія А—А). Індустріальний район, що залишався за Уралом, мала паралізувати німецька авіація. Німеччина та її союзники почали наступ на трьох стратегічних напрямках. Група армій «Північ» мала захопити Ленінград, група армій «Центр» націлювалася на Москву, а група армій «Південь» мала окупувати Україну. Південне угруповання ворога складалося з трьох німецьких і двох румунських армій, а також танкової групи та механізованого корпусу угорської армії. Усього було 57 дивізій і 13 бригад і авіація. Групі армій «Південь» протистояли 80 дивізій Київського особливого й Одеського військових округів, розгорнутих у перший день війни відповідно у Південно-Західний і Південний фронти.

Співвідношення армій на початку війни:

Червона Армія (солдат-1412136, гармат і мінометів-25658, танків-8069, літаків-4696). Німецька група армій «Південь»

(солдат-1508500, гармат і мінометів-16008, танків-1144, літаків-1829).

22 червня 1941 року о 3 год. 45 хв. Німецькі війська бомбардували великі міста, а о 4 год. перейшли кордон. В перші місяці війни до лав Червоної Армії було мобілізовано 2,515 млн. осіб, до кінця 1941 року до народного ополчення вступило 1,300 млн. осіб. Німеччина та її союзники зосередили на кордоні з Радянським Союзом 190 дивізій кількістю 5,5 млн. осіб. Німецький план був розрахований на швидке просування військ до найважливіших політичних та економічних центрів, оточення і розгром радянських частин у прикордонних боях. На Україну було спрямовано наступ групи армій «Південь», до якої входили також румунські та угорські війська. Їм протистояли війська Київського Особливого та Одеського військового округів. Загалом війська ворога поступалися радянським військам в Україні як кількісно, так і в озброєнні. Але на напрямі головного удару ворог мав перевагу. Уже в перший тиждень війни головні сили гітлерівців мали оволодіти Києвом. Але події розгорталися інакше. 23 червня 1941 р. головні частини німецьких військ були контратаковані радянськими механізованими корпусами в районі міст Луцьк-Ровно-Дубно-Броди. Розгорілась перша в Другій світовій війні грандіозна танкова битва, що тривала до 29 червня. Хоча Червона Армія (РККА) й зазнала поразки, їй вдалося зупинити просування німецьких військ на тиждень. Після поразки в прикордонних боях радянські війська почали відходити на лінію укріплень старого кордону («лінія Сталіна»), на якій передбачалося зупинити просування німецьких військ. Не всі радянські частини

з змогли вдало здійснити маневр по відходу. 5 липня 1941 р. німецькі війська зуміли прорвати оборону на стику 5-ї і 6-ї радянських армій і вийшли до оборонних споруд міста. Цей день вважається початком Київської стратегічної оборонної операції, що тривала 83 дні. Німецьке командування оцінило прорив як вирішальну перемогу, і падіння Києва вважалося справою найближчого часу. На 21 липня Гітлер призначив парад на Хрещатику. Та цим планам не судилося здійснитися. Німецькі частини, що підійшли до першої смуги оборони, не змогли її подолати. Перший штурм Києва 11—14 липня виявився для ворога невдалим. Ці події поклали початок героїчній обороні міста, що тривала 71 день. Невдалим для ворога були і наступні спроби оволодіти містом. Героїзм захисників міста (понад 120 тис. бійців, із яких 33 тис. становило народне ополчення) стійко тримали оборону. 21 серпня Гітлер приймає рішення припинити лобові атаки міста. Під Києвом ворог утратив 100 тис. осіб. Наступ на Київ тимчасово припинився.

Тим часом оперативна ситуація навколо Києва стала ускладнюватися. На Правобережжі в районі Умані радянські війська були оточені й розгромлені. Ворог вийшов до Дніпра південніше Києва. На початку вересня 1941 р. німецькі війська з півночі форсували Десну і в районі Кременчука Дніпро. Над військами Південно-Західного фронту нависла загроза оточення. Єдиним способом врятувати радянські війська від оточення було залишити Київ. Але Сталін категорично заборонив це. Така ситуація дозволила німецьким військам у середині вересня завершити оточення київського угруповання радянських військ. Лише 17 вересня Ставка віддала наказ залишити Київ, але було вже пізно. Війська Південно-Західного фронту потрапили в оточення і були розгромлені. Загинуло практично все керівництво фронту на чолі з М. Кирпоносом. У полон потрапило 663 тис. червоноармійців. 19 вересня у Київ вступили німецькі війська. 5 серпня 1941 р. 300-тисячне німецько-румунське угруповання розпочало наступ на Одесу. Після героїчної оборони 16 жовтня 1941 р. захисники залишили місто. Евакуйовані частини було перекинуто до Севастополя, який перебував у ворожому оточенні. Оборона міста

тривала 250 днів. За п'ять місяців війни ворогові вдалося просунутись на 900–1200 км у глиб України. Не окупованими залишалися лише території на сході України.

Причини поразки радянських військ: Радянське керівництво на чолі з Й. Сталіним не вжило необхідних заходів для належної підготовки радянських військ до відсічі ворога; постійне мусування тези, що пакт про ненапад є гарантією мирних відносин із гітлерівською Німеччиною, дезорієнтувало армію і народ (заява ТАРС від 14 червня 1941 р., у якій версія про підготовку Німеччини до нападу на СРСР називалася провокаційною). Серйозні прорахунки були допущені Й. Сталіним і Генеральним штабом у визначенні напрямку головного удару ворога. Радянське командування головним помилково вважало наступ на Україну, тоді як згідно з планом «Барбаросса» головний удар мала наносити група армій «Центр» на Білорусію у напрямку на Москву. Значний бойовий досвіт німецького командування і бойових частин у веденні сучасних мобільних бойових дій із застосуванням значної кількості танків і літаків.

Невдале розташування радянських військ для ведення оборонних боїв. Війська були розміщені трьома ешелонами (57-ма, 52-га і 62-га дивізії), що призвело до того, що з'єднання вступали у бій по черзі, й це давало можливість розбити їх частинами. Радянські війська навіть не готувалися до оборонних боїв. Війну передбачалося вести «малою кров'ю й на території ворога». Склади боєприпасів та іншого воєнного майна були розташовані занадто близько до кордону і вже в перші дні опинились у руках ворога. Оборонні споруди на новому кордоні не були добудовані до початку бойових дій. До того ж вони були невдало розташовані («лінія Молотова»). Оборонні споруди на старому кордоні були роззброєні. Масові репресії 1937–1938 рр. в армії та в подальші роки призвели до винищення кращих командних кадрів Червоної Армії. Було знищено близько 45 тис. осіб командного складу всіх рівнів (репресіям був підданий весь командний склад Київського Військового округу). Нові командири не мали достатнього бойового і життєвого досвіду. Війська не були вчасно приведені в бойову готовність (за окремим виключенням), щоб дати належну

відсіч ворогові, незважаючи на те, що сталінське керівництво було вчасно попереджено про можливий напад. Авіація була скупчена на основних аеродромах, а не розпорошена по польових, що призвело до величезних втрат на початку війни (у перші години війни на 66 аеродромах було знищено 579 літаків). Із початком бойових дій на території України почалась мобілізація її ресурсів для боротьби з ворогом. Промисловість переводилась на воєнні рейки, йшла мобілізація до лав Червоної Армії. Так у перші місяці війни із 16 областей України було мобілізовано 2 млн 515 тис. 891 особу. До народного ополчення до кінця 1941 р. вступило 1300 тис. осіб. У липні 1941 р. у винищувальних загонах налічувалось 158,7 тис. осіб. Незважаючи на поразку радянських військ в Україні та її окупацію, героїчний опір Червоної Армії призвів до зриву планів «блискавичної війни» і був довершений розгромом ворога під Москвою (зима 1941—1942 рр.). Здобувши перемогу в битві під Москвою, радянське керівництво стало помилково вважати, що ворога можна перемогти, розгорнувши загальний наступ по всіх фронтах. Навесні 1942 р. було заплановано низку наступальних операцій в Україні (район Харкова) та в Криму. На той самий час німецьке командування влітку 1942 р. готувало великий наступ на південному фланзі фронту, де зосередило головні сили з метою виходу до Сталінграда і Кавказу. Для цього потрібно було завершити розгром радянських військ у Криму (Керченський півострів, що був звільнений радянськими військами взимку 1942 р. в результаті Керченсько-Феодосійської операції, та Севастополь). За такого стратегічного розкладу сил рішення радянського командування виявилось помилковим і призвело до двох нових поразок радянських військ (травень 1942 р.). У районі Харкова потерпіла поразку Барвінківська наступальна операція. Головні сили радянських військ на цій ділянці були оточені й розгромлені. 227 тис. червоноармійців потрапили в полон, а Південно-Західний фронт залишився без будь-яких резервів. Радянські війська також потерпіли поразку і на Керченському півострові, де були несподівано атаковані 11-ю німецькою армією під командуванням Манштейна. Через прорахунки командування Кримського фронту більша частина радянських військ була оточена. У полон потрапило 180 тис. бійців. Проте деякі

частини радянської армії (15 тис. осіб) закріпилися в Аджумушайських каменярнях під Керчу і тривалий час чинили запеклий опір, марно сподіваючись на допомогу. Поразка радянських військ на Керченському півострові дала змогу німецьким військам розгорнути вирішальний наступ проти захисників Севастополя. 4 липня 1942 р. після 250-денної оборони місто було захоплено. Останній рубіж оборони був на півострові Херсонес. У полон потрапило близько 100 тис. радянських бійців. Поразки радянських військ призвели до повної окупації України 22 липня 1942 р. німецько-фашистськими військами після захоплення міста Свердловська Ворошиловградської області.

Посилання: <https://www.youtube.com/watch?v=s9dneuK26I>

II. Геноцид (від грец. *genos* — рід, плем'я і латин. *caedo* — вбивати) — знищення окремих груп населення за расовими, національними, етнічними або релігійними мотивами, а також штучне створення умов, не сумісних із життям.

Голокост — планомірне і організоване знищення єврейського населення в роки Другої світової війни.

Колабораціонізм — явище, яке притаманне періоду Другої світової війни. Співробітництво урядів або окремих осіб з окупантами.

Концентраційний табір (концтабір) — місце для ізоляції і утримання «небажаних елементів», переважно в нелюдських умовах, які оголошувалися ворогами режиму.

«Новий (світовий) порядок» — назва окупаційного режиму, встановленого гітлерівцями на загарбаних територіях.

Окупація — форма контролю агресорів над загарбанними територіями.

Остарбайтер (з нім. — «східний робітник») — німецький термін для позначення осіб, які були вивезені гітлерівцями зі східних окупованих територій під час Другої світової війни на примусові роботи до Німеччини.

Табір смерті — територія, спеціально виділена і обладнана для масового знищення людей. Шість таборів смерті (Освенцім (Аушвіц), Треблінка, Собібор, Майданек, Белжець, Хелмно)

Терор — знищення і залякування ворога насильницькими засобами.

Наміри гітлерівців на окупованих територіях були викладені в плані «Ост» — плані знищення населення та «освоєння» окупованих територій на сході. Він розроблявся під керівництвом Гітлера, Гімmlера, Розенберга та інших нацистських діячів.

-Часткове онімечення місцевого населення; заселення окупованих земель німцями

-Масова депортація населення, у тому числі українців, до Сибіру

-Підриг біологічної сили слов'янських народів

-Економічне пограбування території України; перетворення місцевого населення на рабів

-Пограбування культурних цінностей, знищення пам'яток культури

Для управління окупованими територіями III рейх створив спеціальне Управління (Міністерство) окупованих територій. Очолював міністерство Розенберг. Воно складалося із чотирьох відділів: політичного, адміністративного, економічного, цивільного. Останньому безпосередньо підпорядковувався рейхскомісаріат «Україна».

Свої людиноненависницькі плани нацисти почали здійснювати відразу після загарбання території України (червень 1941 р. — липень 1942 р.). Спочатку гітлерівці прагнули ліквідувати саме поняття «Україна», розчленувавши її територію на адміністративні райони:

Львівська, Дрогобицька, Станіславська й Тернопільська області (без північних районів) утворили дистрикт «Галичина», який підпорядковувався так званому Польському (Варшавському)

генерал-губернаторству. Рівненська, Волинська, Кам'янець-Подільська, Житомирська, північні райони Тернопільської, північні райони Вінницької, східні райони Миколаївської, Київська, Полтавська, Дніпропетровська, північні райони Криму та південні райони Білорусії утворили рейхскомісаріат «Україна», центром якого стало місто Рівне. Східні райони України (Чернігівщина, Сумщина, Харківщина, Донбас) до узбережжя Азовського моря, як і південь Кримського півострова, були під владою військової адміністрації. Території Одеської, Чернівецької, південних районів Вінницької і західних районів Миколаївської областей сформували нову румунську провінцію під назвою «Трансністрія». Закарпаття з 1939 р. залишалося під владою Угорщини. Розчленування України стало однією зі складових політики «нового порядку», мета якої було перетворення українських земель на життєвий простір для арійської раси. Українські землі, як найбільш родючі, мали стати джерелом постачання продукції та сировини для «нової Європи». Народи, які населяли окуповані території, підлягали знищенню або виселенню. Та частина, що виживе, перетворювалась на рабів. По завершенні війни передбачалося переселити на українські землі 8 млн німецьких колоністів. «Новий порядок», запроваджений загарбниками, складався з трьох систем:

масового знищення людей; пограбування; „експлуатації людських і матеріальних ресурсів.

Особливістю німецького «нового порядку» був тотальний терор. Із цією метою було створено систему каральних органів — державну таємну поліцію (гестапо), збройні формування служби безпеки (СД) і озброєні загони Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (СС). Загалом окупаційні формування складали близько 350 тис. осіб. На територіях, окупованих нацистами, було знищено мільйони мирних жителів, виявлено майже 300 місць масового знищення населення, 180 концтаборів, понад 350 гетто тощо. Щоб запобігти поширенню руху опору, німці запровадили систему колективної відповідальності за акт терору чи саботажу. Розстрілу підлягали 50 % євреїв і 50 % українців, росіян та інших національностей від загальної кількості заручників. Найбільшими

місцями загибелі мирних жителів — євреїв, українців, росіян та інших осіб, були Бабин Яр у Києві (від 100 до 150 тис. осіб), Дробицький Яр у Харкові (30 тис. осіб), Доманівка і Богданівка на Одещині (понад 50 тис. осіб) тощо. Загалом на території України під час окупації було знищено 3,9 мирних жителів, серед яких 1,4—1,6 млн євреїв. Порушуючи міжнародні конвенції, нацисти вдалися до масового знищення військовополонених на території України: в Янівському таборі (Львів) загинуло 200 тис., у Славутинському (так званому gros-lazaretі) — 150 тис., Дарницькому (Київ) — 68 тис., Сирецькому (Київ) — 25 тис., Хорольському (Полтавська обл.) — 53 тис., в Уманській Ямі — 50 тис. осіб. Загалом в Україні було знищено майже 2 млн військовополонених. Засобом винищення мирного населення мав стати голод. Є свідчення, що в листопаді 1941 р. у Східній Пруссії Гітлер провів нараду з найвищими чинами СС, на якій було прийнято рішення про штучне створення голоду в Україні. Німецька адміністрація вже в грудні 1941 р. вирішила збільшити обсяг продовольчих поставок рейху з України. Серед інших заходів окупаційної влади була примусова мобілізація робочої сили до Німеччини. Умови життя більшості остарбайтерів були нестерпними, за винятком окремих випадків. Мінімальна норма харчування і фізичне виснаження від надмірної праці спричиняли поширення хвороб і високий рівень смертності. На території України крім окупаційних воєнної і цивільної адміністрацій створювалася допоміжна адміністрація із представників місцевого населення, які виявили бажання співробітничати з окупантами: бургомістри в містах, голови в районах, старости в селах, допоміжна поліція. На співробітництво з окупантами з різних причин погодилося близько 1 % населення. Причини, що спонукали йти на службу до окупантів, були такими: бажання помститися радянській владі за всі завдані кривди (репресії, розкуркулення тощо); за підрахунками вчених така категорія складала 20—30 %; „ідеологічне несприйняття радянської влади, комуністичної ідеології, антисемітизм; страх за своє життя і життя близьких; кар’єризм, прагнення пристосуватися до нових умов життя (комуністів, комсомольців, радянських активістів серед колаборантів було від 30 до 50 %); позиція радянського уряду щодо військовополонених, яких вважали

зрадниками; обман нацистської пропаганди; прагнення за допомогою Німеччини боротися за незалежність України. Серед найзначніших збройних формувань українців у складі німецької армії та каральних органів можна назвати: Легіон українських націоналістів у складі двох батальйонів «Роланд» (командир — Є. Побігуший, 350 стрільців) і «Нахтігаль» (командир — Р. Шухевич, 330 стрільців). Буковинський курінь. Утворений у липні 1941 р. з вихідців з Буковини за ініціативи ОУН. Пройшов бойовий шлях до Києва. Дивізія вафен СС «Галичина» (9—12 тис. солдатів). Поліцейські батальйони. У складі німецької армії у 1944 р. воювало 220 тис. українців. Становлення «нового порядку» було тісно пов'язане з «остаточним вирішенням єврейського питання». Напад на Радянський Союз став початком планомірного і систематичного знищення нацистами та їх посібниками єврейського населення спочатку на території СРСР, а згодом і всієї Європи. Цей процес отримав назву «Голокост». Символом Голокосту в Україні став Бабин Яр. 29 вересня 1941 р. тут за один день було знищено 33 711 євреїв. Далі протягом 103 тижнів окупанти щовівторка і щоп'ятниці розстрілювали у Бабиному Яру людей різних національностей, переважно євреїв (від 100 до 150 тис. осіб). За наступаючою німецькою армією рухалися спеціально створені чотири айнзацгрупи (дві з них «С» і «Д» діяли в Україні), які мали знищувати «ворожі й расово-неповноцінні елементи», особливо євреїв. Але їх методи масових убивств були визнані неефективними для «остаточного вирішення» (айнзацгрупи знищили в Україні близько 500 тис. євреїв). У січні 1942 р. нацистське керівництво приймає рішення про створення на території Польщі шести таборів смерті, обладнаних газовими камерами і крематоріями (Треблінка, Собібур, Майданек, Освенцім, Белжець, Хелмно), до яких вивозились євреї із західних областей України. Для концентрації євреїв перед знищенням створювалась система гетто та єврейських житлових кварталів. Створення таборів смерті супроводжувалося масовим винищенням населення гетто, яких в Україні нараховувалося понад 350. На території СРСР протягом 1941—1942 рр. було ліквідовано майже всі гетто, а їх населення відправлено до таборів смерті або знищено на місці. Фашисти здійснювали тиск на українське населення, щоб

не допустити з його боку допомоги євреям. Однак відомо тисячі фактів допомоги євреям із боку українців, навіть із ризиком для власного життя. Тільки в Галичині, за неповними даними, відомо 100 фактів покарання українців за переховування євреїв. На 2001 р. рішенням парламенту Ізраїлю за рятування євреїв почесним званням «Праведник світу» були удостоєні 1755 українців.

Д/з: §§35-36, 37.